

A Német Szövetségi Köztársaságból történő kivándorlás (1945–2010), a kollektív tudat és a média tükrében

Jan Philipp Sternberg¹ kivándorlással kapcsolatos historiográfiai vizsgálatában főleg a fiatal Szövetségi Köztársaság első 15 évére összpontosít, vagyis nem törekszik arra, hogy időrendileg átfogóan és arányosan mutassa be a második világháború utáni Németországban végbemenő különféle bonyolult migrációs folyamatokat. A könyv abban is eltér a korábbi elvándorlásokkal kapcsolatos vizsgálódásoktól,² hogy a kutató nem keresi az alapvető okokat, hogy valójában miért is hagyják el a hazájukat az emberek.³

Sternberg kutatási irányvonala igencsak összetett, amit ő a következőképpen fogalmaz meg: „... a háború utáni Németország emigrációs valóságának a megítélését teszem a középpontba, keresem a politika és a média kivándorlással kapcsolatos gondolkodási mintáit, rákérdezek ezeknek a gondolatmintáknak a hatásaira és a Német Szövetségi Köztársaság koncepciójára a szakpolitika területén.”⁴

1. Jan Philipp Sternberg 1974-ben született. Freiburgban, Berlinben és Ann Arborban történelmet, politológiát és német irodalmat hallgatott. Jelenleg Potsdamban él, ahol történész-ként (PhD) és lapszerkesztőként tevékenykedik. Forrás: <http://www.imis.uni-osnabrueck.de/PUBLIKAT/shm.html>, megnéztem 01. 04. 2013.

2. Szakirodalmi példák: „Az is megállapíthattuk, hogy a szakképzetlen munkások kiáramlása a növekedést és a jólétet csökkentené. Ebben az esetben a segédmunkások alacsonyabb kínálata csökkenti a szakképzettek viszonylagos bérét és így csökkenti a felsőoktatás igénybevételét a szakmunkások között.” in Lundborg, P., Rechea, C. (2002): Will Transition Countries Benefit or Lose from the Brain Drain?, in: International Journal of Economic Development, 5, 3, p. 17; A Nemzetközi Migrációs Szervezet közvélemény-kutatásokat végzett 1998-ban. 2002-ben az Élet-és Munkakörülmények Javításáért létrehozott Európai Alapítvány is bekapcsolódott a vizsgálatokba. Például az említett Európai Alapítvány becslései szerint mintegy 1 százaléka Európa lakosságának (15 évtől 65-ig) hajlandó lenne az elkövetkező 4 évben kivándorolni az EU-15 államaiba.

3. Figyelembe kell venni, hogy a korai 2000-es évek előtt nincs az emigráció történetével kapcsolatos átfogó kutatás, és ha az előbbi időszakból megbízható adatokra van szükség, akkor a kutatók csakis statisztikákra, illetve különféle társadalmi felmérésekre támaszkodhatnak. Ezek az adatok a Német Szövetségi Hivatal Migrációs és Menekültügyi és az EU-ROSTAT archívumaiban találhatók.

4. Sternberg (2012): 13. o.

Nyilvánvaló tehát, hogy Sternberg a migrációs történet másik oldalát is feltárja,⁵ mivel tüzetesen elemezi, hogy a kivándorlókkal és bevándorlókkal kapcsolatos témák hogyan jelentkeztek a németországi politikai és közéleti vitákban. Mindenekelőtt a német menekültek, hontalanok, migráns munkavállalók és a kelet-európai menekültek történelmével foglalkozik (1945–1961). Ugyanakkor azt is megvizsgálja, hogy milyen, kivándorlással kapcsolatos elgondolások domináltak a politikában és a médiákban 1945 és 2010 között.

A fontosabb tisztázandó kérdéseket⁶ így lehetne összefoglalni: Hogyan csapódott le a kivándorlás témája a német politikai és mediális közegekben? Milyen életszemléletek és szokások érvényesültek a kivándorlókkal szemben az elitek gondolatvilágában? Hogyan módosultak az elmenőkkel kapcsolatos hozzáállások az évek folyamán?

A 253 oldalas könyv a következő részeket tartalmazza: előszó, bevezetés, hat fő fejezet és a függelék. A fő fejezetek címei a következőképpen oszlanak meg: 1. Mozgalmak: az európai és a német bevándorlók, 1945–1961; 2. Hagyományok és változások a kivándorlás kapcsán a politika és a média területén.⁷ 3. A félelem és hasznosság között – gondolkodás és vita a különböző időszakokban – beszélgetések az elvándorlásról.⁸ 4. Korlátozások és kizárások: sajátos német viták a háború utáni időszakban.⁹ 5. A Szövetségi Köztársaság és a kivándorlás az 1950-es évek közepétől a 2000-es évekig. 6. Záró észrevételek. 7. Függlék.¹⁰

A könyv jól felépített és szilárd szerkezetű,¹¹ ami lehetővé teszi az olvasásban való gyors tájékozódást. Ez a megfigyelés a függelékre is érvényes, mert szerkezete és tartalma világos. Számos és változatos történelmi és mediális forrást tartalmaz. Sternberg sokszínű forrástárában megtalálhatóak a politikai viták, a szakreferensek pizkozatai (a kivándorlási osztályokról),

5. Nemcsak a kivándorlás, de a bevándorlás is tárgyává válik a könyvnek, mert a két folyamat nagyban összefügg.

6. Ezeket a kérdéseket a könyv hátlapján található összefoglalóból mintáztam.

7. A második fejezet alfejezetei: 2.1. Hagyományos vonalak a német kivándorlási politikában; 2.2. Az új és a régi állam szerepe: A politikai szereplők a háború utáni időszakban; 2.3. A média a háború utáni években, és a kivándorlás témájával kapcsolatos hivatkozások.

8. A harmadik fejezet alfejezetei: 3.1. Tülnépesedés; 3.2. A szakképzett munkavállalókkal kapcsolatos hiány miatti félelem; 3.3. A letelepedéssel kapcsolatos álmok.

9. A negyedik fejezet alfejezetei: 4.1. »Közös sors« Németország és az alapvető kivándorlási jog; 4.2. Menekültek és kitelepített személyek: a befogadás és kizárás folyamatai a háború utáni társadalomban; 4.3. A nők kivándorlása; 4.4. A külföldi légió rémképe.

10. A Függlék felosztása: 7.1. Rövidítések, 7.2. Levéltárak, 7.3. Nyomtatott források 7.4. Újságok, rádióadások és folyóiratok, 7.5. Irodalom. (235–253. o.)

11. Kiegyensúlyozott főfejezetekre és sajátos alegységekre van lebontva.

napi- és hetilapok összefoglalói, szakmai folyóiratok tanulmányai, üzleti magazinnak publikációi, különféle értekezletek, jótékonyági intézmények jelentései¹² és vegyes emlékiratok. Mindemellett fontos szakirodalommal kapcsolatos utalásokat is találunk a tanulmányban.

A könyv alapját a történész doktori értekezése képezi, melyet 2009-ben sikeresen megvédett az Osnabrücker Egyetemen.

Az első fejezetben felvázolja a szervezett kivándorlással kapcsolatos tényeket, de a következő fejezetekben már nem tér vissza ezekre, ugyanakkor bemutatja a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyeknek, a koncentrációs táborok túlélőinek és munkaszolgálatosoknak az emigrációs hullámain. Sternberg itt túlnyomórészt az 1947-től 1952-ig terjedő időszakra összpontosít, és a hangsúly kétségtávol a „német emigránsokon” meg a vendégmunkásokon van, de ide tartoznak azok a Kelet-Európában és a Szovjetunióban élő csoportok is, akiket a náciak a Volksdeutsche¹³ címszó alatt a német néphez soroltak.

A témák ilyen jellegű sorrendje és a háttér-információkra vonatkozó kitérések, illetve a kutatási kérdések jól harmonizálnak egymással. A narratíva is úgy van felépítve, hogy az olvasó könnyedén követhesse a könyv vezérgondolatát, vagyis jól látható, hogy a politikusok és a média mikor és hogyan reagáltak a kivándorlásokra. Az ember azt gondolná, hogy az elvándoroltak sorsa továbbra is foglalkoztatta a németországi lakosság vagy az értelmiségiek többségét, hiszen bizonyos ideig még léteztek velük bizonyos fajta kapcsolatok.¹⁴ Ellenben itt jön a meglepetés, mert kiderül, hogy érdekes módon a hazájukat elhagyni kényszerülő személyek az elszakadástól kezdve nem részesültek különösebb együttérzésben a német nép részéről. Mielőtt ezt a témát jobban megismerhetnénk, a fejezet itt hirtelen véget is ér. Mégis ez a feldolgozatlan megfigyelés is azt jelzi, hogy az olvasmány által kivételes betekintést nyerhetünk a háború utáni Németország zűrzavaros világába. Sternberg a továbbiakban is hasonló különleges eredményekkel lepi meg az olvasót.

Az elvándorlási áramlatok összefoglalója szinte belefolyik a második fejezetbe, melyben a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) kezdeti évein van a hangsúly. A szám és tényalapú helyzetismertetés után párhuzamok következnek az illetékes hatóságok¹⁵ és az ellenzék kivándorlással kapcsolatos vegyes álláspontjairól. Sternberg a tengerentúli országokban¹⁶ élő emberek

12. Főleg egyházi, de akár nemzeti és másfajta akták (jelentések és összefoglalók) is vannak.

13. A fogalom itteni jelentése: német etnikumú.

14. Például különféle nemzeti szintű kötések is érvényben voltak még akkoriban, de a szerző nem foglalkozik behatóan ezzel a témakörrel.

15. A szerző a kül- és belpolitikai szervek hivatalait is vizsgálja.

16. Sternberg az USA-t, Kanadát és Ausztráliát érti ez alatt.

véleményével is foglalkozik, mert azok voltak a németek elsődleges kivándorlási céljai. Az emigránsok a kezdetektől fogva preferálták az egzotikusan tündöklő, földrajzilag Németországhoz távol eső célokat. Megismerkedhetünk a német „elűzöttek” szószólóival és az egyházak kivándorlással kapcsolatos elgondolásaival. Ugyanakkor a kutató a túlnépesedés témakörét a kettes és hármas fejezetekben visszatérő jelleggel és behatóan taglalja.

Az olvasó azt is megtudhatja a harmadik fejezetben, hogy „a szakképzett munkavállalókkal kapcsolatos hiány félelme”¹⁷ miként csapódott le a hátszobában. Miután a jól képzett emberek álmaikat követve, főként a tengerentúli országokba vándoroltak, nagy veszteségek keletkeztek mind a német munkapiacra, mind a társadalomépítésben. Az élenjáró politikusok és újságírók félelemmel és többszörös pánikkeltéssel válaszoltak az ilyen jellegű hirtelen keletkezett űrre. Ezeket a megnyilvánulásokat a nagyközönség nem tudta átlátni, ezért nem kezelhette tényszerűen a kivándorlás-bevándorlás problémakörét, ami nagyjából ma is igaz. A társadalom elé kizárólag az elvándorlással és betelepítésekkel kapcsolatos szélsőséges viszonyokat tárták az újságok, és mindez valamilyen szinten összefüggésben volt a közéleti, de politikai mandátumszerzés összetett harcaival is.

A negyedik fejezet okfejtéssel indul, amely a kivándorlásokkal kapcsolatos események bonyolult politikai vetületeinek a tárgyalásán alapszik. Sternberg itt elsősorban az 1945-től 1952-ig terjedő időintervallumra összpontosít, de az emigrálásokkal kapcsolatos események sajtóban megjelenő összefüggéseivel is találkozhatunk. A történész itt egy újabb időkeretet választ a tényfeltárásban, vagyis az 1950-es és 2000-es évek közötti időszakra fekteti a hangsúlyt. Ez a rész már az ötödik fejezet anyagában folytatódik, így megtudhatjuk, hogy az 1960-as években bekövetkezik a nagy fordulat, a Szövetségi Köztársaság teljesen átalakul, és a főként kivándorlók országából fontos bevándorlási célpont lesz. Ezeket a fejleményeket egészen a 2000-es évekig követi és tömény összehasonlításban szemlélteti a fontosabb bevándorlási folyamatokat. Az összevetésben mindkét tanulmányozott időszakban az írott sajtó anyaga a kiindulópont, és az 1950-es évekből a rádiós és a 2000-es évekből a televíziós műsorok. A kivándorlást bemutató gyenge minőségű szappanoperák, melyekben tévések serege követi a német emigráns családok külföldi boldogulását, itt pejoratív értelmet kapnak.

A 2000-es évek kivándorlási hullámai valamint az egyes médiumokban bemutatott eseménysorok összefüggéseikben jelentkeznek és kiderül, hogy „az agyelszívással kapcsolatos félelem”¹⁸ eredete is a háború utáni időszakra

17. Sternberg (2012): 98. o.

18. Sternberg (2012): 110. o.

vezethető vissza. Nem véletlen, hogy a 2000-es évek sajtójából lenyűgöző számú és különféle minőségű műsorok főcímei is jelen vannak a műben. A „széles körben elterjedt veszteségekkel kapcsolatos félelem – elsősorban a szakmunkások és a szakemberek elvesztésével kapcsolatban”¹⁹ – adatokkal is alátámasztató, azonban a bevándorlás és a kollektív félelemkeltés közötti összefüggés tudományosan megalapozatlan. A fő okok elsősorban a kulcsalanyok politikai motivációjában keresendők. Sternberg a nők kivándorlását egy külön alfejezetben is tárgyalja.²⁰

A sajtó intenzíven foglalkozott a migráció kérdésével és a kutató ezt az oldalt sikeresebben megragadja művében, mint a vándorlásokkal kapcsolatos politikai vetületeket. Egyes sajtótermékeket a korabeli politikai hovatartozásuk szerint csoportosítja,²¹ és az elemzésben nemcsak különböző kivándorlással kapcsolatos politikai távlatok, de a médiából származó bevándorlással kapcsolatos nézetek is szerepelnek. Az olvasó megismerkedhet a német ki- és bevándorlást taglaló makro szemponttal, de tényleges migráns véleményekkel is szembesülhet.

Következésképpen megállapítható, hogy a kivándorlóknak, ha ritkábban is, de mégiscsak volt lehetőségük arra, hogy önmagukért is beszéljenek. A lakosság mindaddig nagyon jól fogadta az ilyen jellegű életképeket, amíg nem aktiválódtak bizonyos sztereotípiák, mint például, hogy a német nemzetgazdaság veszélyben van a túl sok bevándorló miatt. Az ilyen álévek rossz jelként is értékelhetők a különféle publikus vitákban. Amint a fenti sztereotípia bizonyos változatai megjelentek a közvitában, mind a politikusok, mind a média képviselői egyhangúan negatív szempontok szerint jellemezték a migrációt. Sőt, egyesek kimondottan és határozottan ellene érveltek és törvényes megszorításokat követeltek a tömeges bevándorlás ellen.

A hármas és négyes fejezetek képezik Sternberg munkájának a magját, és habár az adatok itt nagyon tömören sorakoznak, mégis érdekesek. Ezeken belül a szerző az emberi tényezőkre is merészen rávilágít, vagyis a politikai szereplők lelkesedését, naivitását, vagy akár a makacsságukat boncolgatja. Így megállapítható, hogy az 1950-es tömeges kivándorlások kapcsán a nyugatnémet hivatalnokok gondolkozása tele volt mindenféle sztereotípiával. Akkor úgy tűnt, hogy jeles politikusok taktikai megfontolásokból image-építésre használták a vándorlásokkal kapcsolatos előítéleteket, mert a közhangulathoz igazodva hol pozitívan, hol meg negatívan vélekedtek. Ha

19. Sternberg (2012): 98. o.

20. 4.3. A nők kivándorlása.

21. Ez főként az 1950-es évekre igaz.

ehhez hozzáadjuk a korabeli telepítési terveket,²² akkor az olvasó komolyan elgondolkodhat az akkori politikai döntéshozók meggondolatlanságának a következményein. Sternberg megállapítja, hogy a Szövetségi Köztársaság első éveiben és később is aktív politikusok nem tudták átlátni a ki- és bevándorlásokkal kapcsolatos bonyolult hátteret, mert nem szorgalmazták a migrációs folyamatok tudományos feltárását.

A döntéshozók gyakran figyelmen kívül hagyták azt, hogy ténylegesen tanulhattak volna Németország eddigi migrációs tapasztalataiból, mivel ezek felgyűltek a XIX. és a korai XX. század folyamán. A vándorlásos folyamatoknak napjainkban is nagy horderejük van.

A nyugatnémet politikusok két nagy kivándorlással kapcsolatos félelem foglyai voltak, mert túlságosan is tartottak a túlnépesedéstől és a szakképzett munkaerő hiányától. Így a központi és tartományi hivatalok nem tudtak a vándorlással kapcsolatos hatékony stratégiákat kidolgozni. Például Seebohm miniszter úgy írta le az ötvenes években a túlnépesedést, mint „társadalmi atombombát”.²³

Seebohm ellenezte az elvándorlást, ezzel szemben a Szudéta-vidéki németek támogatták a vándorlás ötletét. Ugyanakkor, annak ellenére, hogy a németek mindkét világháborúban vesztesek voltak, még mindig akadtak köztük olyanok, akik a Szövetségi Köztársaságon kívüli német településekről álmodtak. Érdekes, hogy az ilyen illúziók sohasem kerültek a nyilvános viták középpontjába, akkoriban azonban több hatalmi-politikai szempont is szerepet játszott a háttérben, ami úgy tűnik, részben már érthetetlen a mai olvasónak.

Sternberg kimutatásai alapján megállapítható, hogy a nyugatnémet döntéshozó szervek nagyon eltérően gondolkoztak a menekültekről és a kitelepítettekről. Egy újabb példa erre a Reichsdeutschen és a Volksdeutschen közötti különbségtétel az 1940-es és az 1950-es években. A politikai szakértők ugyanis más nevet adtak azoknak a csoportoknak, akik a császárkori német területeken éltek (1939 előtt, vagyis mielőtt a II. világháború megkezdődött volna) és megint másként nevezték azokat a germánokat, akik máshol, azaz Csehszlovákiában vagy Romániában laktak. A nácik kinyilvánították az utóbbi népcsoportokról, hogy mindnyájan német etikumúak (Volksdeutsche).

A Reichsdeutschen fogalom kapcsán a szerző rámutat arra, hogy „létezett egy többpárti konszenzus a korai Bonni Köztársaságban, mert abban

22. Ilyenek főleg Dél-Amerikában voltak.

23. Ez volt Seebohm megfogalmazása, aki a Német Pártot képviselte szövetségi közlekedési miniszterként. Ezt a szudéta németek napján mondta 1950-ben. Seebohm tevékeny támogatója volt a Szudéták Szövetségnek. Sternberg (2012): 94. o.

reménykedtek, hogy legalább az Odera-tól és Neisse-től keletre eső területek visszatérhetnek, így nem volt időszerű a Reichsdeutsche tömeges kivándorlását követelni (...).”

Ami a Volksdeutsche csoportok helyzetét illeti, ez teljesen más volt, mert a politikusok, akik „kiközösítették” ezeket az embereket, ezáltal a saját elhatárolódásukat is bizonyíthatták a náciaktól. Ez valószínűleg működő pártpolitikai eszközként is bevezethető volt: „[...] És minél több külföldi csoport volt ilyennek beállítható, annál könnyebb volt őket a tervezőasztalon, a közösségi jóváírások segítségével emigránsokként beállítani.”

Látható, hogy az 1950-es évek elejéig igen súlyos gondok voltak a Szövetségi Köztársaságban, hiszen nagy volt a munkanélküliség és a lakáshiány. Mindez serkentette a menekültek, kitelepítettek és más, kivándorlásra kész emberek elvándorlását. Ekkor már összetett migrációs folyamatok érvényesültek, hiszen közvetlenül a háború utáni időszakban mintegy 13 millió ember jutott ilyen sorsra. Mindnyájan kénytelenek voltak elhagyni Németországot. A történész megjegyzi, hogy a politikusok nem kínáltak fel kézenfekvő megoldásokat és integrációs politikákat a lehetséges kivándorlóknak, így érthető, hogy Németország elveszítette őket. Ezt a hiányt később is pótolni kellett, főleg amikor beindult az ország gazdasági fellendülése (Wirtschaftswunder). Mindez jól követhető a kormány későbbi vendégmunkás (Gastarbeiter) programjaiban, ami csak félig sikeres történet, mert sok bevándorló aztán végleg letelepedett Németországban és mivel akkor még nem voltak jól kigondolt integrációs politikák Németországban megindult a párhuzamos társadalmak kialakulása. Ez főleg a Ruhr vidékére érvényes (Észak-Rajna-Wesztfália).

Sternberg kivándorlási politikákkal kapcsolatos elemzése nem teljes, mert nem áll valós kapcsolatban a politikai alappal: hiányoznak a párhuzamok a különböző választói csoportokkal. E fontos tényező azonban meghatározó a különböző kivándorlási vitákra nézve, mivel a politikusok gyakran nem választhatják ki maguknak, hogy miről is szeretnének beszélni a nagy nyilvánosság előtt. Nekik keményen meg kell dolgozniuk azért, hogy a médiákon keresztül meggyőzzék a szavazótáborukat. Sternberg 1940 és 1950 közötti politikai jellegű elemzései (a Reichsdeutsche és a Volksdeutsche kapcsán) ezért sokkal mélyebb társadalmi-politikai kontextust igényelnek, mert így nem eléggé világos, hogy ki milyen csoportot képvisel.

További kérdések is felmerülnek: vajon a hosszú múltra visszatekintő német nyilvánosság is osztozott az itt feltárt politikai szemléletmódokban? Ki lobbizott ki ellen és ez milyen szövetségekben jutott kifejezésre?

A könyvben egyértelművé válik, „hogya a hagyományok befolyásolták a politikai döntéshozókat és a sajtóviták résztvevőit”. Sternberg szerint a hagyományos minták egy mérhető időszávon belül hatást gyakoroltak az értelmiségre és a politikusokra. Ebbe az időbe belefér a Német Birodalom, a Weimari Köztársaság és a nemzetiszocializmus időszaka, sőt az utóbbi szakasz konkrét kihatása eltart a Szövetségi Köztársaság első évtizedéig.

Hiányossága a könyvnek, hogy nem derül ki a belőle, mi volt a Volks-deutschen értelmezés pontos szerepe a politikában és a társadalomban. Nincsenek adatok arról sem, hogy a kitelepített csoportok hogyan befolyásolhatták egy adott időpontban a politikai diskurzus bizonyos fázisait? Ez azonban fordítva is igaz főként akkor, ha figyelembe vesszük a 2000-es években kivándorlók csoportjait, hiszen az sem világos, hogy ők hogyan gondolkodtak a velük kapcsolatos hazai médiában folyó vitákról. Az viszont biztos, hogy a német kivándorlók 1950-es évekbeli nemzedékéhez viszonyítva ők teljesen új generációt képviseltek. Az újabb korosztály demokratikusabb társadalomban nőtt fel anélkül, hogy megtapasztalta volna a diktatúra, a háború és a holokauszt borzalmait. Sternberg elmulasztja, hogy félreérthetetlenül tisztázza a médiák közvetítői szerepével felvetődő dilemmákat. Vajon a média tárgyilagos gondolati mintákat továbbít-e a társadalom felé? Mennyire egyeznek a sajtóbeli sémák a szélesebb körű német lakosság gondolkodásmódjával?

Következtetések

Habár Sternberg elemző munkájában arányosságra törekszik, megállapítható, hogy a sajtóadatokat feldolgozó részek sikereesebbek lettek a politikai elemzéseknél. Az 1950-es és 2000-es évek kivándorlási hullámaira vonatkozó politikai és sajtóbeli vitákat tüzetesen elemezte és összefüggéseiket is bemutatta. Egyértelművé válik, hogy a migráció kapcsán mind a média-szakértőknél, mind a politikusoknál komplex előítéletek kelnek életre. Az előítéletek és félelmek ellenben nehezen kapcsolhatóak tudományosan a kivándorlási és a bevándorlási folyamatokhoz. A németországi migrációs folyamatok tanulmányozásából kiderül, hogy a különféle, ma már nem érvényes, hagyományos gondolkodási minták változatai máig hatnak ránk.

A szerző a bevándorlási vitákkal kapcsolatos párhuzamokat bemutatva jelezi, hogy a különböző érvénytelen félelmek igencsak elcsépeltek. Az olvasó a migráció mindkét oldalával (ki- és bevándorlás) megismerkedhet. A tanulmány félreérthetetlenül bizonyítja, hogy a bevándorlási és a kivándorlási hullámok összefüggésben álló folyamatokként kezelhetők.

A könyv alaposabb olvasata után megfigyelhető, hogy a szerző bizonyos nyilatkozatai mögött nincs lényeges statisztikai háttér. Sternberget különösen érdekli a háború utáni Németország első tizenöt éve, amikor az országot főleg a nagyobb kivándorlási hullámok jellemezték. Sternberg a vándorlások új és nagyon érdekes háttereit tárta fel, és főként a politika meg a média összefüggő területein tette láthatóvá.

A német migrációs kutatásban élenjáró szerepet játszhat ez a mű, mivel újfajta impulzusokat nyújthat a további vizsgálódásokhoz.

Eperjesi Zoltán–Urbán Judit–Suslik Ádám: Jan Philipp Sternberg: Auswanderungsland Bundesrepublik. Denkmuster und Debatten in Politik und Medien 1945–2010. [J. P. Sternberg: A Német Szövetségi Köztársaságból történő kivándorlás (1945–2010), a kollektív tudat és a média tükrében] Bd. 26, Paderborn 2012. 253 o.

Eperjesi Zoltán